

GRAMÁTICA: MORFOLOXÍA.

1. O SUBSTANTIVO E O ADXECTIVO

O substantivo

Sintacticamente é núcleo da frase nominal: *un home libre, a nena da veciña.*

Semanticamente clasífanse consonte o que designen:

Propios: -antropónimos: Helena, Henrique, Alberte.

-topónimos: *A Estrada, Ourense, O Freixo.*

Comúns: -concretos: *area, chalana*) / abstractos: *solidariedade, amor*

-non contables *chuvia, sal* / contables *garfo, galo*

-individuais: *piñeiro, abella.* colectivos *piñeira, enxame*

O adxectivo

Pode ser núcleo da frase adxectiva e admitir modificación adverbial.

Semanticamente expresa calidades ou características do substantivo, distinguindo:

Especificativos. Particularizan unha calidade: *pelo louro, mareas vivas.*

Explicativos. Expresan unha calidade inherente ao substantivo: *xeo frío.*

O XÉNERO

Categoría gramatical que permite clasificar os substantivos en masculinos e femininos.

Os **substantivos variables** presentan oposición de xénero, coas conseguíntes diferenzas de significado: sexo, forma, función e oposición individual/colectivo.

A FLEXIÓN DE XÉNERO

A diferenza de xénero nos substantivos e adxecivos variables formase das seguintes maneiras:

Empregando **distintos lexemas**: xenro/nora; cabalo/egua; carneiro/ovella;castrón, bode/cabra; boi, touro/vaca; frade/freira...

- Con **diferentes morfemas flexivos**:

os rematados en –o e –e átonos cambian o morfema masculino por –a: *elefanta,xefa, crúa, médica, mala, asturiana.*

Os rematados en vogal tónica ou nas consoantes –l, –r, –s, –z engaden –a: *avoa,núa, crúa, rapaza, pintora*

os rematados en –ou mudan a –úa: *grou/grúa.*

os rematados en –eu a –ía: *xudeu/xudía, sandeu/sandía.*

os rematados en –ún fano en –úa: *cabrúa, vacúa...* (excepto *euscalduna*)

os rematados en –án presentan dúas solucións:

-á: *cotiá, aldeá, vilá, compostelá, arousá, sa, curmá, musulmá*

- ana (despectivos ou pexorativos): *folgazana, mentirana, ,testana*
(agás *nugallán/nugallá*)

os rematados en –ón presentan dúas solucións:

-oa: *leoa, patroa, ladroa (ladra) anfitrioa, campioa...*

-ona (pexorativos e aumentativos): *abusona, faltona, mullerona, ...*

Mediante distintos sufixos: heroína, raíña, galiña, baronesa, abadesa, sacerdotisa, actriz, tsarina...

Os substantivos con **sincretismo formal** non teñen flexión, indican o xénero mediante

determinantes determinante: *o/a xornalista, o/a cónxuxe, esta/este hóspede.*

A oposición de xénero, pode establecer outras diferenzas no significado dos substantivos:

-Diferenza individual/colectivo: *ovo/ova, gran/gra, leño/leña, madeiro/madeira, froito/froita...*

-Diferenza de tamaño, forma ou capacidade ou función:

*agro/agra
bolso/bolsa
burato/burata
caldeiro/caldeira
cancelo/cancela
capucho/capucha
cesto/cesta
coitelo/coitela
cubo/cuba
gorro/gorra*

*horto/horta
leiro/leira
os lentes/as lentes
machado/machada
manto/manta
pipo/pipa
portelo/portela
pozo/poza*

*prato/prata
río/ría
sacho/sacha
saco/saca
xerro/xerra
zoco/zoca
tixola/tixolo*

SUBSTANTIVOS DE XÉNERO INVARIABLE

Son masculinos:

<i>testemuño</i>	<i>masacre</i>	<i>gume</i>	<i>sinal;</i>
<i>diadema</i>	<i>milagre</i>	<i>legume</i>	<i>candor</i>
<i>trauma;</i>	<i>sangue</i>	<i>lume</i>	<i>labor</i>
<i>alicates</i>	<i>ubre;</i>	<i>pesadume</i>	<i>lecer;</i>
<i>cárcere</i>	<i>betume</i>	<i>queixume</i>	<i>antefaz</i>
<i>couce</i>	<i>cheirume</i>	<i>raizame</i>	<i>nariz</i>
<i>dote</i>	<i>cume</i>	<i>fel</i>	
<i>leite</i>	<i>friame</i>	<i>mel</i>	

Os nomes das letras e dígrafos: *o e, o te, un eme...*

Os rematados en –ume, agás *a servidume, a mansedume.*

Son femininos:

<i>pantasma</i>	<i>reuma</i>	<i>árbore</i>	<i>fraude</i>
<i>libido</i>	<i>sentinela</i>	<i>arte</i>	<i>orde</i>
<i>tribo</i>	<i>testemuña</i>	<i>bile</i>	<i>ponte</i>
<i>asma</i>	<i>mansedume</i>	<i>canle</i>	<i>armazón</i>
<i>síndrome</i>	<i>servidume</i>	<i>cute</i>	<i>roibén</i>
<i>calor</i>	<i>color-cor</i>	<i>dolor-dor</i>	<i>suor</i>
<i>estrea</i>	<i>icona</i>	<i>flegma</i>	<i>humedén</i>

-Os rematados en –se e en –ite: *análise, crise, dose, eclipse, paréntese, hipnose, apendicite, hepatitis, larinxite...*

- os rematados en **-axe**: *paisaxe, viaxe, peaxe, aldraxe...*, a non ser o *garaxe, o traxe, o paxe*; o/a *personaxe*.

O nome das árbores froiteiras adoita manter o xénero da froita que producen:

-feminino: *abelá-abeleira, ameixa-ameixeira, cereixa-cerdeira/cereixeira, laranxa-laranxeira, mazá-maceira, noz-nogueira, oliva-oliveira*; pero *castaña-castiñeiro, mandarina-mandarino*;

-masculino: *limón-limoeiro, marmelo-marmeleiro, pexego-pexegueiro...*; pero *arando-arandeira, figo-figueira*.

Tamén se inclúen nos substantivos de xénero invariables os **substantivos epicenos**, que precisan da palabra *macho- femia* para aclarar o xénero: o *paspallás macho/ femia, a formiga macho/femia*

Os **substantivos homónimos** teñen distinto significado segundo leven determinantes masculinos ou femininos:

A fin /o fin; a cólera/ o cólera; a editorial/ o editorial

O NÚMERO.

Categoría que indica a oposición singular/plural.

FORMACIÓN DO PLURAL. Existen tres morfemas flexivos de plural: **-s, -es, -is**.

Engaden –s:

os rematados en vogal: *café, somalís, iraquís, zulús, tabús*; *custos, artes; xerseis, leis, reis, bocois*;

os rematados en **-n**: *feixóns, lacazáns, canóns*; *dolmens, mitins, canons*;

os máis dos estranxeirismos e cultismos: *clubs, pubs, tics, anoraks, icebergs, álbums, sláloms, tótems, jeeps, hándicaps, boicots, complots, robots, sprints, tests*.

Engaden –es:

as palabras rematadas en **-r** ou **-z** e **as agudas rematadas en -s**: *noces, raíces; cores, fémures; dólares; reveses*

algúns estranxeirismos: *pósteres* ou *pósters*, *gánsteres* ou *gánsters*;

as palabras monosílabas ou graves rematadas en **-l**: *fáciles, útiles, réptiles, mísiles meles, coles, riles, moles, vales*;

– os compostos, se o segundo elemento é monosílabo acabado en **-l**: *ollomoles, chuchameles, parasoles*.

(*caracol* e *aerosol* non son palabras compostas: os plurais son *caracois* e *aerosois*).

Engaden –is: -as palabras rematadas en **-l** agudas cambian o **-l** por **-is**: *funís, infantís, cadrís, civís; avais, papeis, fieis, crueis, controis, azuis, baúis, caracois, aerosois*

-as acabadas en **-bel** (**-ble**): *amábeis, solúbeis, variábeis* (*amables, solubles, variables*).

cruel, fiel e *truel* son bisílabas, sendo os seus plurais *crueis, fieis, trueis*.

Formación do plural nas palabras compostas:

dous elementos unidos ou separados por guión, fan o plural do segundo elemento: *abrelatas, chuchameles, baixorelevos, galego-falantes*.

dous elementos separados formados por substantivo + adxectivo (ou viceversa) fan o plural dos dous: *gardas civís, chaves inglesas*.

dous elementos separados formados por substantivo (de) + substantivo fan o plural do primeiro elemento: *arcos da vella, pitas do monte, coches cama, cuartos de baño*.

As palabras graves ou esdrúxulas rematadas en –s e en –ns, e as rematadas en –x non mudan a forma, senón que indican o número con determinantes: *o(s) lapis, mércores, bíceps, tórax, clímax, fax*.

Nalgúns casos, a oposición de número implica un cambio de significado: *miolo/ miolos; valor/ valores; o aire/ os aires; o fume/ os fumes, a esposa/ as esposas*.

Algúns **substantivos son invariables** tocante ao número:

só forma singular (singularia tantum): *concordia, xeo, plebe*.

só plural (pluralia tantum): lentes, nupcias, cartos, parabéns, víveres, cóxegas, maniotas, tenaces, tebras, espaguetes...

OS GRAOS DO ADXECTIVO

Diferénciase tres graos do adxectivo:

Grao positivo. Expresa a calidade sen comparala con outro elemento nin intensificala: *un peixe fresco*.

Grao comparativo. As calidades están en relación con outro elemento. A comparación pode ser **de superioridade, de igualdade e de inferioridade**.

As estruturas comparativas costan de dous termos:

Primeiro termo, formado polos adverbios **máis, tan, menos** e un adxectivo ou un substantivo.

Segundo termo, cunha conxunción comparativa seguida do elemento co que se establece a comparación.

Grao superlativo. A calidade indícase no grao máis elevado. Hai dous tipos:

3.1. **O superlativo absoluto.** Indica unha calidade en grao máximo sen establecer comparación.

Pódese crear de dous xeitos:

Superlativo sintético fórmase cos sufixos:

ísimo: *altísimo, grandísimo*; ás veces engadido raíz culta da palabra: *antiquísimo, fidelísimo, nobilísimo*.

bilísimo cos adxectivos en –ble/bel: *amabilísimo, estabilísimo*.

Érrimo úsase en rexistros cultos, engadido ao lexema culto: *celebérrimo, libérrimo, misérrimo, paupérrimo, pulquérrimo, acérrimo*.

Algúns fórmase engadindo prefixos: *extrafino, hipercrítico, arquifamoso, ultrafino*

Superlativo analítico fórmase

cos adverbios *moi, bastante, ben, abondo*: *moi nugallá, ben bonito, maloabondo* mediante a repetición do adxectivo: *é lista lista*

3.2. **O superlativo relativo.** Indica unha calidade en grao máximo en relación cos

demais: *a miña avoa é a máis agarimosa*

Algúns adxectivos amosan formas diferentes para cada grao.

Positivo	comparativo	superlativo
Bo	mellor	ótimo
malo	peor	pésimo
grande	maior/meirande	máximo
pequeno	menor	mínimo
alto	superior	supremo
baixo	inferior	ínfimo

(*meirande* significa “máis grande”, non “máis vello, de máis idade”)

San, gran (formas apocopadas) empréganse ante consoante; **santo, grande** (formas plenas) ante vogal: *san Cibrán, santo Antón* (agás *Santo Cristo*)
gran traballo / grande actuación

USO DAS CONXUNCIÓNS COMPARATIVAS.

Nas comparativas de igualdade:

COMO: é de uso obrigado cando o segundo termo é un verbo conxugado: *é tanculto como pensaba.*

COMA: é de uso obrigado cando o segundo elemento é un pronome persoaltónico: *é tan bo coma vós/min.*

É especialmente recomendable cando o segundo termo é:
unha oración subordinada condicional: *bebe cervexa coma se fose auga.*
unha oración subordinada temporal: *corre coma cando era novo.*
unha oración subordinada de relativo: *é coma quen non o ten.*

Cando o segundo termo non é un pronome persoal nin un verbo conxugado, pódese empregar **coma** ou **como**, con **preferencia para coma**. *É tan culto coma/como Lois; é tan bo coma/como estes.*

Nas comparativas de inferioridade:

CA: empregase obrigatoriamente cando o segundo termo é un pronome persoal tónico: *é mais/menos traballador ca nós.*

DO QUE: é obrigado cando o segundo termo é un verbo conxugado: *fala máis do que pensa; é mellor do que parece.*

Cando o segundo termo non é un pronome persoal nin un verbo conxugado, pódese empregar indistintamente **ca** ou **que**, con **preferencia para ca**: *fala igualca/que Diana, canta máis ca/que os paxaros; mellor rir ca/ que chorar.*

Particularidades:

-como non pode ser substituído por coma cando é un adverbio ou unha conxunción con valor modal:

*viu como o levaban preso / *viu coma o levaban preso*
*tomou posesión como directora/ *tomou posesión coma directora* (“en calidade de”)
pero si traballa coma/ como súa nai (“igual ca”)